

Voorzitter

In stemming komt de motie-Thieme/Ouwehand (28286, nr. 298).

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, GroenLinks, D66, de PvdD en de PVV voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

Aan de orde is de behandeling van:

- **de brief van het Presidium over een extern onderzoek naar juridisch houdbare maatregelen ter bevordering van marktwerking tussen benzinstations langs de snelweg (24036, nr. 364).**

De **voorzitter**: Ik stel voor, conform het voorstel van de vaste commissie voor Economische Zaken te besluiten en in te stemmen met het onderzoek en de kosten ten laste te laten komen van het onderzoeksbudget van de Kamer.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van:

- **de brief van het Presidium over een extern onderzoek naar de subsidiëring van warmtekrachtkoppeling (WKK) op basis van de Stimuleringsregeling Duurzame Energieproductie (SDE) (31239, nr. 62).**

De **voorzitter**: Ik stel voor, conform het voorstel van de vaste commissie voor Economische Zaken te besluiten en in te stemmen met het onderzoek en de kosten ten laste te laten komen van het onderzoeksbudget van de Kamer.

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: De aanwezige leden van de fractie van de PVV wordt aantekening verleend dat zij geacht wensen te worden tegen het voorstel te hebben gestemd.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Goedkeuring van de op 16 juni 2008 te Luxemburg totstandgekomen Stabilisatie- en associatieovereenkomst tussen de Europese Gemeenschappen en hun lidstaten, enerzijds, en Bosnië en Herzegovina, anderzijds, met Bijlagen en Protocollen (Trb. 2008, 163) (31826).**

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Ormel** (CDA): Voorzitter. De CDA-fractie dankt de regering voor de uitgebreide beantwoording in de nota naar aanleiding van het verslag. Er zijn veel vragen gesteld. Wij hebben geconstateerd dat de fracties van de Partij van de Arbeid, de VVD en de SP zich in het wetsvoorstel hebben verdiept en eveneens een bijdrage hebben geleverd aan het verslag.

De CDA-fractie staat kritisch tegenover een nauwere samenwerking als de landen waarmee wij een stabilisatie- en associatieovereenkomsten willen gaan sluiten, niet aan de gestelde criteria voldoen. Tegelijkertijd erkennen wij het perspectief dat is geboden in het belang van vrede en stabiliteit in dit nog maar zo kort geleden door een burgeroorlog verscheurde land. Deze stabiliteit is ook in ons belang.

De regering verklaart in de nota naar aanleiding van het verslag dat een stabilisatie- en associatieovereenkomst essentieel is om de tekortkomingen en interne politieke tegenstellingen te adresseren die, in dialoog en samenwerking met de Bosnische autoriteiten, zijn geconstateerd. Is dat eigenlijk niet de omgekeerde redenering? Is een land niet pas rijp voor een stabilisatie- en associatieovereenkomst als er stabiliteit in het land bestaat? Zij moeten het niet hoeven te krijgen dankzij zo'n overeenkomst. Graag verneem ik hierover een nadere uitleg van de regering.

Bosnië en Herzegovina was tot 1878 onderdeel van het Ottomaanse Rijk, van 1878 tot 1918 van het Oostenrijks-Hongaarse Keizerrijk en van 1918 tot 1940 van het Koninkrijk Joegoslavië. Na de Tweede Wereldoorlog werd het als onderdeel van het Joegoslavië van Tito vervolgens achter het IJzeren Gordijn. Daarna woedde de burgeroorlog. Na het Dayton-akkoord werd het land zelfstandigheid opgelegd. Wat een geschiedenis!

Bosnië en Herzegovina is nu een land in opbouw. Drie etnische groepen, die elkaar vijftien jaar geleden bestreden, moeten met elkaar leren samenleven. Dat gaat met vallen en opstaan. Daarvoor moeten wij begrip tonen. Het land heeft een volkslied zonder woorden omdat men het niet eens kan worden over de tekst en de taal. Het land heeft een vlag waarvan niemand kan uitleggen of er nu vijf of zeven sterren in staan. Het land is gevormd op basis van de Dayton-overeenkomst maar het origineel is zoek en een vertaling is niet voorhanden.

Maar het land heeft ook 3,8 miljoen inwoners die geen oorlog meer willen en hunkeren naar samenwerking met de Europese Unie. De Europese Unie was ooit voor ons land vooral een vredesproject en dat is het voor de westelijke Balkan nu nadrukkelijk ook. De CDA-fractie begrijpt het belang voor Bosnië en Herzegovina van de stabilisatie- en associatieovereenkomst met de Europese Unie en is van mening dat het ook een belang van Nederland en de Europese Unie is als dit land voorwaarts gaat en zich echt gaat vormen tot één land.

De landen op de westelijke Balkan is een perspectief geboden op een volwaardig lidmaatschap van de Europese Unie. Wij denken op dit moment echter nog absoluut niet aan een lidmaatschap. Een stabilisatie- en associatieovereenkomst is geen onomkeerbare stap in de richting van een EU-lidmaatschap. Wij houden nadrukkelijk de optie open dat een lidmaatschap een brug te ver zal blijken te zijn en dat een andere samenwerkingsvorm, zoals een partnerschap, een alternatief voor een lidmaatschap zou kunnen zijn.

Wij hebben nog enkele aandachtspunten en vragen. De samenwerking met het ICTY wordt door hoofd-aanklager Brammertz "bevredigend" genoemd. Wat gaat de regering doen als er een stabilisatie- en associatieovereenkomst is en de samenwerking onverhoopt minder bevredigend zou worden?

De CDA-fractie is van mening dat constitutionele hervormingen noodzakelijk zijn voor Bosnië en Herzegovina en dat deze hervormingen niet in één klap maar

De heer De Roon (PVV)

© M. Sablerolle – Gouda

door middel van amendementen op de huidige grondwet geïmplementeerd moeten worden. Voorwaarde moet zonder meer zijn dat de territoriale integriteit van Bosnië en Herzegovina gerespecteerd blijft door alle bevolkingsgroepen. Kan de regering garanderen dat deze stabilisatie- en associatieovereenkomst alleen geldt voor Bosnië en Herzegovina als geheel? Op welke wijze kan zij garanderen dat zo'n overeenkomst komt te vervallen als de eenheid zich onverhoopt zou wijzigen?

De CDA-fractie is bezorgd over de gevolgen van de financiële crisis voor Bosnië en Herzegovina. De werkloosheid loopt snel op en er wordt geen geld meer overgemaakt door Bosniërs die buiten Bosnië en Herzegovina werken. Het risico van een gevaarlijke vermenging van sociale onrust en oplopende etnische spanning is aanwezig. Op welke wijze helpt de Europese Unie de regering van Bosnië en Herzegovina bij deze urgente problematiek?

In Bosnië en Herzegovina zijn nog erg veel clandestiene wapens en er is goed georganiseerde criminaliteit: een dodelijke cocktail. Infiltratie van onderwereld en bovenwereld, speciaal in het landsbestuur, is een voortdurende dreiging. Er zijn op dit moment private security companies en er is nauwelijks regelgeving om dit fenomeen in te dammen. Het is in het belang van deze criminelen om de huidige status quo te handhaven en het openbaar bestuur heeft onvoldoende macht om carrièrecriminelen te ontmaskeren. Via de Balkanroute bereiken de drugs uit Afghanistan onze coffeeshops. Banden met maffia en Camorra zijn aangetoond. Er is sprake van een vicieuze cirkel. Georganiseerde criminaliteit en corruptie remmen de opbouw van de staat en de integratie in de Europese Unie, en de criminele bendes die dit veroorzaken profiteren daarvan.

Het is ook in ons eigen belang om deze vicieuze cirkel te doorbreken. De hervorming van het leger is succesvol, maar de inlichtingendiensten zijn nog grotendeels gebaseerd op de structuren uit het Tito-tijdperk. De CDA-fractie is van mening dat de EU het opzetten van een expertisecentrum in Bosnië en Herzegovina ter bestrijding van internationale criminaliteit actief moet steunen met geld en professionals. Ik overweeg om in tweede termijn een motie op dit punt in te dienen.

Voortdurende aandacht en ondersteuning zijn noodzakelijk. Een stabilisatie- en associatieovereenkomst kan daarbij helpen. Wij zien de noodzaak van een stabiel Bosnië en Herzegovina. Wij zien ook de vele positieve ontwikkelingen die ertoe geleid hebben dat de regering nu een stabilisatie- en associatieovereenkomst ter ratificatie aan ons voorlegt. De CDA-fractie wil deze overeenkomst steunen als Bosnië en Herzegovina zijn afspraken gerelateerd aan deze overeenkomst nakomt en als de regering verklaart dat deze stabilisatie- en associatieovereenkomst haar geldigheid verliest als de grondwet zodanig wordt geamendeerd dat afsplitsing van delen van Bosnië en Herzegovina constitutioneel tot de mogelijkheden gaat behoren.

□

De heer **De Roon** (PVV): Voorzitter. Laat ik vooropstellen dat de Partij voor de Vrijheid de mensen die wonen op het grondgebied van Bosnië en Herzegovina toewenst dat zij in vrede en veiligheid kunnen leven. Dat is erg belangrijk voor die mensen zelf, maar ook voor andere landen in Europa. Wij zijn niet van mening dat het daarvoor nodig is dat Bosnië en Herzegovina toetreedt tot de EU. De vorige spreker heeft gezegd dat destijds voor vrede en veiligheid in Europa samenwerking in de EU nodig was. Ik ben dat niet met hem eens. Wij zijn bijna 60 jaar geleden begonnen met het bevorderen van die vrede en veiligheid. Het ging toen om economische samenwerking en niet om de politieke samenwerking die wij nu binnen de EU kennen. De PVV-fractie is van mening dat met name economische samenwerking vrede en veiligheid kan bevorderen. Dan is er minder behoefte om de economische ontwikkeling met gevechten onderling teniet te doen. Economische samenwerking is dus van belang. In de ogen van mijn fractie is er helemaal niets op tegen, integendeel, het verdient steun dat landen in Europa en de EU een goede band met Bosnië en Herzegovina ontwikkelen; een band die gericht is op bevordering van de economische ontwikkeling van dat land. Dat moet impliceren dat de handel tussen enerzijds Bosnië en Herzegovina en anderzijds de landen van de EU zo veel mogelijk wordt gefaciliteerd.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Wij hebben het vandaag niet over het lidmaatschap van Bosnië en Herzegovina van de EU. Wij hebben het ook niet over het kandidaat-lidmaatschap van Bosnië en Herzegovina van de EU. Wij hebben het zelfs niet over een voorportaal wat daartoe zou kunnen leiden. Vandaag hebben wij het over economische samenwerking tussen de markt van de EU en die van Bosnië en Herzegovina. Begrijp ik uit het betoog van de heer De Roon tot nu toe goed dat hij daar straks voor zal stemmen? Dat is namelijk het voorstel dat aan de orde is.

De heer **De Roon** (PVV): Dat begrijpt u toch niet goed. Als u mij de gelegenheid geeft om mijn betoog te vervolgen, kan ik u uitleggen waarom wij vinden dat wij geen steun kunnen verlenen aan dit voorstel. Dit voorstel is uiteindelijk wel degelijk op politieke samenwerking gericht.

In februari 2008 heeft Bosnië al aangegeven dat het zich in 2009 officieel kandidaat wil stellen voor het lidmaatschap van de EU. Op 23 april jongstleden heeft de Bosnische minister van Buitenlandse Zaken, Sven Alkalaj,

De Roon

nog gezegd dat toetreding hoogstens vier of vijf jaar in beslag zal nemen. Als het in 2013/2014 niet lukt, zo zei hij, dan zal het wel 2015 worden. Er zijn enorme politieke problemen in Bosnië en Herzegovina. Verschillende fracties zijn nauwelijks bereid op met elkaar samen te werken. Het land gaat al jaren gebukt onder grote interne problemen. Ondanks dat leeft daar toch het idee: wij gaan toetreden tot de EU en dat zal ook snel gebeuren.

Daarmee kom ik op deze stabilisatieovereenkomst. Wat mijn fractie betreft, moeten degenen in Bosnië en Herzegovina die denken, straks snel te willen en te kunnen toetreden tot de Europese Unie, snel uit hun droom worden geholpen. Wij vinden dat de Europese Unie al te groot is geworden en dat daardoor allerlei problemen binnen de Europese Unie zijn ontstaan. Wij willen er geen enkel land bij, zeker niet een land zoals Bosnië en Herzegovina, dat nog zo achterlijk is qua politieke en andere ontwikkelingen.

Het gaat natuurlijk om de stabilisatieovereenkomst. Formeel staat nergens op papier dat er per definitie na een goede implementatie van deze overeenkomst juridisch gesproken een verplichting is om Bosnië en Herzegovina ook het kandidaat-lidmaatschap of het lidmaatschap van de Europese Unie te gunnen. Dat staat nergens. Gelet op de overwegingen die eraan vooraf gaan, wekt deze overeenkomst toch veel verwachtingen. Ik zal dit toelichten. Ik lees bijvoorbeeld in een van de overwegingen dat deze overeenkomst wordt aangegaan, gezien de status van het land als een potentiële kandidaat voor het EU-lidmaatschap. Ik lees in de considerans van de stabilisatieovereenkomst ook dat dit land naar gelang van individuele voortgang en prestaties met betrekking tot de hervormingen uitzicht heeft op toetreding tot de Europese Unie. Ook staat er dat er aanpassing van wetgeving zal plaatsvinden aan die van de Europese Unie. Met andere woorden: de Bosnische wetgeving moet zo dicht mogelijk bij die van de Europese Unie worden gebracht. Er is in deze overeenkomst sprake van dat er op grond van deze overeenkomst een politieke dialoog moet komen. Dat kan maar één ding betekenen, namelijk dat Bosnië en Herzegovina ook politiek gesproken naar de Europese Unie gevoerd moet worden.

Een overeenkomst waarin goede elementen zitten voor het bevorderen van de welvaart in Bosnië en Herzegovina, dat ook voor ons van belang is, wekt in die zin verwachtingen dat zij het voorportaal is van de Europese Unie. De minister in Bosnië zegt volmondig: wij gaan lid worden van de Europese Unie, dat is wat wij ambiëren. De PVV wil een overeenkomst die toch in die richting wijst, niet steunen. Over deze overeenkomst zou misschien met ons te spreken zijn, als er duidelijk stond: in geen geval zal Bosnië en Herzegovina lid kunnen worden van de Europese Unie. Zoals het er nu staat en met alle verwachtingen die in de overwegingen worden gewekt, kunnen wij onze steun niet geven aan deze overeenkomst.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Wat Bosnische ministers zeggen, denken of wat zij dromen, is vooral de zaak van Bosnische ministers. U zult zien dat de meeste partijen in deze Kamer van mening zijn dat er een helder en duidelijk geluid van Europa, dus ook van de Nederlandse regering tegenover moet worden gesteld. Desondanks is er geen sprake van een direct uitzicht van Bosnië op toetreding. De reden daarvoor is heel simpel, meneer De

Roon, namelijk dat wij onder andere in het Verdrag van Lissabon en onder andere in december 2006 de afspraak hebben gemaakt dat er geen automatisme meer bestaat tussen het verkrijgen van de status kandidaat-lid, het zijn van kandidaat-lid of zelfs nog daarvoor. Het sluiten van deze samenwerkingsovereenkomst gaat over economie en nergens anders over. U moet nu gewoon kiezen. U kunt zeggen: het gaat ons om de economie, zowel hier in Nederland als daar, en dan moet u voor dit verdrag stemmen en zeggen dat het daarbij moet blijven. Maar u moet geen omtrekkende bewegingen maken en toch nog proberen, goed te praten dat het u daar wel om gaat, maar dat u vandaag niet uw handtekening kunt zetten.

De heer **De Roon** (PVV): Deze aantijgingen leg ik naast mij neer, want dat is helemaal niet aan de orde. Zolang met dit soort overeenkomsten de indruk wordt gewekt dat zij kan leiden tot het lidmaatschap van de Europese Unie, zijn wij naar de mening van mijn fractie niet op de goede weg. Ik constateer dat die verwachtingen wel worden opgeroepen door allerlei overwegingen die aan deze overeenkomst ten grondslag liggen.

U hebt gelijk dat de overeenkomst juridisch niet per definitie leidt tot het lidmaatschap van de Europese Unie. Maar over het lidmaatschap van de Europese Unie zal dan later een keer gesproken worden, als eerst deze horde is genomen. Men zal dan zeggen: wij hebben toch zo mooi voldaan aan die stabilisatieovereenkomst, dus nu zijn wij geschikt om lid te worden van de Europese Unie. Dan krijgen wij daar dan weer een heel debat over. Mijn fractie kan alleen maar een heel eind met deze overeenkomst meegaan als nu al duidelijk wordt gemaakt, dat het land in geen geval lid kan worden van de Europese Unie.

De heer **Ten Broeke** (VVD): De heer De Roon is een jurist, ik ben dat niet. Of er staat in het verdrag dat het leidt tot een lidmaatschap van de Europese Unie of het staat er niet in. Nu zegt hij dat hij eruit kan halen dat het er niet in staat. Als hij het heeft over het langetermijnperspectief, weten wij allemaal dat de afspraken al in 1993 zijn gemaakt en dat die absoluut niet gelden voor deze overeenkomst. Wij zijn er zelf ook voortdurend bij. Vandaag ligt deze overeenkomst voor. De heer De Roon concludeert dat er niet in staat dat het land daarmee uitzicht krijgt op lidmaatschap. Dan moet hij consequent zijn. Als het hem om de handel is te doen, zoals het ons daarom te doen is, en als het hem gaat om Nederlandse belangen, moet hij ervoor stemmen.

De heer **De Roon** (PVV): Er is een politieke werkelijkheid en er is een juridische werkelijkheid. De heer Ten Broeke probeert mij nu met de juridische regeltjes en dat wat er op een papiertje staat, af te praten van het idee dat in de politieke werkelijkheid niets vastligt met dit stuk. Dat is in juridische zin wel zo, maar in politieke zin ligt het anders. Hij zei zelf al dat het traject in de jaren negentig is ingezet. In die overeenkomst met Bosnië en Herzegovina staan alle overwegingen die ik zojuist heb genoemd, dat deze overeenkomst wordt gesloten gelet op de status van het land als een potentiële kandidaat voor het EU-lidmaatschap, dat daarbij wordt gelet op de individuele voortgang en prestaties met betrekking tot de hervormingen en dat Bosnië en Herzegovina daardoor uitzicht zal hebben op toetreding tot de Europese Unie. Dan zeg ik: de politiek die aan deze overeenkomst ten

De Roon

grondslag ligt, is nog geen millimeter afgeweken van het idee dat Bosnië en Herzegovina straks gewoon ook lid van de Europese Unie moet kunnen worden. Op dat spoor zit deze overeenkomst in politiek opzicht nog volledig. Daar is zij nog geen millimeter van afgeweken. Zolang dit het geval is en zolang niet vastligt en politiek niet heel duidelijk wordt uitgesproken dat Bosnië en Herzegovina geen enkel uitzicht heeft op lidmaatschap van de Europese Unie, zullen wij een overeenkomst die op dit spoor zit, niet steunen.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Voorzitter. Ik dank de regering voor de antwoorden op de vragen die wij hebben gesteld in de nota naar aanleiding van het verslag. Er moet wel iets gebeuren voor de VVD tegen een vrijhandelsakkoord stemt. Dat zou kunnen zijn een sanctie of een signaal omdat het betrokken land niet aan voorwaarden voldoet, bijvoorbeeld voor het verkrijgen van een dergelijk akkoord, of voorwaarden aan zijn laars lapt zoals dat helaas bij Servië nog steeds het geval is. In principe onthouden wij echter niemand de voordelen van een vrijere handel, die immers tot wederzijds voordeel leidt en tot verdere stabilisatie aan onze grenzen.

Wij doen dat dus ook vandaag niet. Wij hebben enorme kritiek op de situatie in Bosnië. De rechtsstaat is niet zoals wij zouden willen zien, de politie is onvoldoende hervormd en de etnische tegenstellingen zijn nog altijd bedreigend. Het onthouden van een vrijhandelsakkoord aan Bosnië gaat dat er echter niets beter op maken. De VVD tekende voor een jaar verlenging van de aanwezigheid van Nederlandse militairen om in elk geval tot en met de Bosnische verkiezingen in 2010 blijvend eraan bij te dragen dat er veiligheid is. De inspanningen die onze militairen na zoveel jaren nog steeds heldhaftig leveren voor de ontwikkeling van de veiligheid in Bosnië, kunnen wij vandaag als politiek schragen met een inspanning voor de ontwikkeling van de ondernemersvrijheid en de welvaart.

Vrijhandel levert een land nog altijd de beste basis op om de eigen broek op te houden. Het levert de meeste welvaart op voor de meeste mensen. Het leidt tot burgers die er belang bij hebben om met hun burens in harmonie te leven. Het leidt tot een samenleving waarin ondernemers en overheid gebaat zijn bij voorspelbaarheid, rechtszekerheid en vooruitgang. Voor degenen die om de vrijheid en de politiek zijn gegaan, moet er dus wel iets gebeuren alvorens zij anderen en zichzelf de vruchten van die vrijheid ontzeggen. Dus stemden wij voor een vrijhandelsakkoord met Servië en Montenegro, voor een vrijhandelsakkoord met Israël, mijnheer De Roon, voor de zelfstandigheid van Kosovo en vandaag voor Bosnië en Herzegovina. Anders dan de PVV van de heer De Roon, die de vrijheid wel in het partijschild meevoert, maar daar geen landen op durft mee te tronen waar bijvoorbeeld veel moslims wonen – zo leerden wij bij het debat over de zelfstandigheid van Kosovo – hanteren wij het principe van de vrijheid zorgvuldig en consequent. Wij zullen ons land, onze ondernemers, maar ook de vrijheidslievende burgers en ondernemers in andere landen niet laten stikken omdat zij privé naar Mekka bidden. Dit neemt niet weg dat er in Bosnië, hopelijk mede door het sluiten van deze overeenkomst, veel te verbeteren valt. Wij zijn daarop buitengewoon kritisch geweest in de aanloop naar dit debat en zullen

ook hierover nog een paar vragen aan de regering stellen.

De verkiezingen in 2008 leverden drie winnaars op, alle drie nationalistische partijen. Desondanks sloten de leiders van die partijen met elkaar een principeakkoord. Hoe staat het met dat akkoord? Hoe gaat de EU duidelijk maken dat dit ook verwacht wordt van de volgende verkiezingen in 2010? De veiligheidssituatie kenmerkt zich nog altijd door het uitblijven van vijandelijkheden; dat is eigenlijk het beste wat je ervan kunt zeggen. De VVD wees de minister al op het sombere rapport van de MIVD. Het is belangrijk om, in elk geval tot en met de verkiezingen, nogmaals aan de handhaving van die veiligheid bij te dragen, dus stemt de VVD-fractie in met de verlenging van die ALTHEA-missie met een jaar. Hoe gaat de minister echter aan de Bosnische leiders duidelijk maken dat men, wil men iets van die vrijhandelsvoorwaarden kunnen realiseren, zelf verantwoordelijkheid wordt voor de veiligheid, voor de rechtszekerheid en voor de stabiliteit in het gebied? Is hij bereid om ons op gezette tijden van de noodzakelijke Bosnische hervormingen op de hoogte te blijven stellen, bijvoorbeeld over de noodzakelijke politiehervorming? Andere punten zijn volgens mij ook al door collega Ormel naar voren gebracht; ik zal ze hier niet herhalen.

Zoals bekend wordt de wijze van uitvoering van het samenwerkings- en associatieakkoord altijd meegenomen, mocht het leiden tot een eventuele lidmaatschapsaanvraag. Wij hebben net in het interruptiedebatje al gezien dat daar van Bosnische zijde de nodige vragen over leven. Volledig ten overvloede, maar voor dit debat kennelijk niet, vraag ik: is de regering bereid om binnen de Europese Raad of rechtstreeks aan Bosnië, en dan toch ten minste aan de heer De Roon, duidelijk te maken dat voor Nederland een vrijhandelsakkoord op geen enkele wijze een voorportaalje vormt voor een EU-kandidaats- of zelfs lidmaatschapsstatus, conform de afspraken in de raad van december 2006 en conform wat door Nederland is voorgesteld in het Verdrag van Lissabon. Dan zijn we daar direct vanaf. Het lange-termijnperspectief op een status bestaat nu eenmaal voor de hele Balkan. De heer De Roon doelde daar ook op. Op korte, en wat de VVD-fractie betreft, ook op middellange termijn kan er geen sprake van zijn.

Dan is er het gecompliceerde proces van grondwetsherziening – de heer Ormel wees daar ook al op – dat al sinds de Dayton-akkoorden maar buitengewoon langzaam gestalte krijgt. Hoe staat het daar nu mee? Heeft de minister of de Europese Unie de verzekering dat ook na de verkiezingen van 2010 aan deze grondwetsherziening verder wordt vormgegeven? Ik heb de minister al eerder gezegd dat wij ons zorgen maken over de ontbindende Bosnische staat, maar wat ons betreft is dat ook een ontbindende voorwaarde voor dit akkoord. Ik zie eventuele voorstellen van collega Ormel graag tegemoet. Als wij op hetzelfde spoor zitten, is het denkbaar dat wij daarover, afhankelijk van de beantwoording van de minister, een motie verwoorden.

Een andere zorg van de VVD is dat er ook nog het nodige schort aan de binnenlandse vrijhandel in Bosnië. Dat heeft natuurlijk te maken met de enorme ambtelijke molens van het falende lokale bestuur en de vergunnings- en stempeltjesziekte die ook elders op de Balkan maar moeilijk wordt bedwongen. Dat is lastig voor transporteurs, voor expediteurs uit heel Europa, maar ook voor de binnenlandse handel. Ook bij de

Ten Broeke

recente WTO-besprekingen in maart 2009 werd dit punt ten aanzien van Bosnië en Herzegovina nog eens een keer nadrukkelijk opgebracht. Wat zijn de aspiraties van Bosnië om ook als WTO-lid te functioneren? Bestaan die en zou de Nederlandse regering dergelijke aspiraties ondersteunen?

Dit zijn moeilijke tijden, zeker voor de vrijhandel. Ze wordt ook in deze Kamer wel eens omschreven als een soort moderne builenpest. Het zal geen verrassing zijn dat voor de VVD-fractie vrijhandel de beste weg uit de crisis is, maar ook de beste garantie voor landen zoals Bosnië die ervoor knokken om op eigen benen te staan. In tijden waarin angst en protectionisme lijken te regeren, moet de hoop zegevieren. Vrijheid, vrijhandel en de droom van elke ondernemer om te slagen, bieden die hoop. Wie die vrijheid steunt, steunt dit akkoord.

□

De heer **Blom** (PvdA): Voorzitter. Ik sluit me voor de goede orde aan bij een heleboel opmerkingen die zijn gemaakt door mijn collega's Ten Broeke en Ormel. Als je de laatste spreker in een rij van vier bent, kun je ook op een andere manier vertellen waarom je het nu eigenlijk zo'n goed verhaal vindt, dat stabilisatie- en associatie-akkoord. Ik heb daar drie goede redenen voor.

De eerste heeft te maken met de historie die niet alleen de Europese Unie maar ook Nederland heeft met Bosnië en Herzegovina. Ik ga niet alle debatten overdoen die wij in de afgelopen jaren al hebben gevoerd, maar ik denk toch dat de Nederlandse samenleving wel een zekere verplichting heeft jegens dat land. De EU heeft die ook. Tenslotte zijn we ook betrokken geweest bij de manier waarop dat land tot stand is gekomen en het toezicht daarop vanuit de EU.

De tweede reden is dat zo'n stabilisatie- en associatie-akkoord heel belangrijk is voor het land zelf. Ik behoor nog tot de mensen die denken dat op het moment dat je landen bij de EU betreft, je veel sneller resultaten behaalt in dat soort landen dan dat je hen er niet bij betreft en buitensluit.

De derde reden, niet geheel onbelangrijk, is dat op het moment dat je een stabilisatie- en associatieakkoord sluit met Bosnië en Herzegovina dat ook iets betekent voor de stabilisatiefactor op de Balkan. Je kunt het namelijk ook niet doen. Dat betekent dat je je handen in feite van de problemen zoals die daar zijn, aftrekt en je alleen maar de kans loopt dat de Balkan weer een probleemgebied wordt zoals het tien, vijftien jaar geleden was. Dat willen we natuurlijk allemaal niet.

Tot slot nog even een opmerking richting de PVV; ik kan het dan toch niet laten. De PVV preludeert weer op een EU-toetreding van Bosnië en Herzegovina, maar vergeet één heel belangrijk ding. Dat is dat in tegenstelling tot een heleboel andere besluitvormende zaken in Europa, de nationale parlementen daarover gaan, niet de EU. De PVV is een vurig aanhanger en verdediger geweest van vetorechten. Dat vetorecht bestaat, want als Nederland vindt dat Bosnië en Herzegovina niet toe moet treden tot de EU, gebeurt dat gewoon niet. Kortom, mijn conclusie luidt dat de PVV niet voor een vetorecht voor het Nederlandse parlement is, maar voornamelijk voor een vetorecht van de PVV zelf. Dat noem ik geen democratie.

□

Minister **Verhagen**: Mevrouw de voorzitter. Drie weken geleden sprak ik met de Kamer over de operatie ALTHEA, de EU-geleide troepenmacht in Bosnië en Herzegovina, waar ook de heer Ten Broeke over sprak. Ik kon bij die gelegenheid constateren dat het overgrote deel van de Kamer van mening was dat de ontwikkelingen in Bosnië en Herzegovina haar nog steeds na aan het hart liggen en dat de Kamer vrijwel unaniem instemde met het verlengen van de Nederlandse bijdrage aan die militaire missie. De overeenkomst die vandaag voorligt, vloeit eigenlijk direct voort uit het stabilisatie- en associatieproces dat de Europese Unie in 1999 lanceerde om bij te kunnen dragen aan de opbouw en integratie van de landen van de westelijke Balkan na de Balkancrisis in de jaren negentig. De Europese Unie committeerde zich daarmee aan de bevordering van vrede, veiligheid en welvaart op die westelijke Balkan. Dat was niet alleen vanwege betrokkenheid bij dat land, maar juist ook vanwege ons nadrukkelijk begrepen eigenbelang. Stabiliteit en welvaart bij de burens dient immers ook onze eigen zaak en draagt bij aan stabiliteit en welvaart hier, aan handelsmogelijkheden. Dit is dus een win-winsituatie.

Op Kosovo en – om welbekende redenen – Servië na hebben alle landen van die westelijke Balkan inmiddels een stabilisatie- en associatieovereenkomst. Eerder verleende de Kamer haar goedkeuring aan de overeenkomst met Kroatië, Macedonië, Albanië en Montenegro. Wij zijn de onderhandelingen gestart met Bosnië in 2005. We hebben er hier ook uitvoerig over gesproken. Ik mag niet alleen van de regering, maar ook van de Kamer verwachten dat zij consistent en consequent is. Wij hebben vanaf het begin af aan, in alle debatten gesteld dat wij een viertal voorwaarden daaraan verbonden, een viertal strikte voorwaarden voordat er sprake kon zijn van het sluiten van die stabilisatie- en associatieovereenkomst.

Ten eerste moest het Bosnische parlement instemmen met ingrijpende hervorming van het politieapparaat. Ten tweede eiste de Europese Unie dat de hoofdaanklager van het Joegoslaviëtribunaal een positief oordeel zou geven over de samenwerking van de Bosnische autoriteit met het Joegoslaviëtribunaal. Ten derde moest Bosnië de publieke omroep hervormen en ten vierde moesten de autoriteiten in Bosnië de benodigde wetgeving aannemen en de administratieve capaciteit ontwikkelen om de overeenkomst, als deze eenmaal is geratificeerd, naar behoren te kunnen implementeren. In het voorjaar van 2008 kon Bosnië aantonen dat het aan deze voorwaarden voldeed. In juni heb ik daarom ingestemd met de ondertekening van deze overeenkomst. Hierover is in alle openheid met de Kamer van gedachten gewisseld.

Is Bosnië er daarmee? Nee, zeker niet. Net als de Kamer maak ook ik mij zorgen over een aantal ontwikkelingen in dit land. In het gesprek dat ik vanochtend had met de minister van Buitenlandse Zaken, heb ik dat ook duidelijk naar voren gebracht. Er is sprake van corruptie en van georganiseerde misdaad. De heren Blom, Ten Broeke en Ormel spraken daarover. De complexe administratie is inefficiënt en duur. Het parlement is traag met het aannemen van een aantal wetsvoorstellen. Het is daar nog niet allemaal geregeld zoals hier. Ik constateer ook dat etnisch getinte politieke retoriek de hervormingen op een hinderlijke wijze blokkeert.

Verhagen

Net als een aantal Kamerleden maak ook ik mij zorgen over de financiële crisis en de effecten die deze heeft op de westelijke Balkan. Het IMF is natuurlijk de eerst aangewezen om aan deze landen steun te verlenen, door een financiële ondersteuning, maar ook door middel van begrotingssteun vanuit de Europese Unie en pre-accessiesteun, uiteraard mits aan een aantal voorwaarden is voldaan, zodat zij deze financiële crisis daadwerkelijk het hoofd kunnen bieden. Dat deze zorgen er zijn, is naar mijn mening geen reden om onze handen af te trekken van Bosnië. Integendeel, wij moeten juist bekijken hoe wij dit proces ten goede kunnen keren en hoe wij werkelijk kunnen bijdragen aan de verbetering van de hervormingen. Dat doen wij niet alleen met onze militaire participatie in de EU-missie, maar ook door middel van zo'n overeenkomst. Ik bepleit dus absoluut niet dat wij de tekortkomingen van Bosnië met de mantel der liefde moeten bedekken om de integratie met de Europese Unie maar zo snel mogelijk te realiseren. Nee, wij zullen de Bosnische autoriteiten blijven aanspreken op het feit dat zij zelf verantwoordelijk zijn voor het hervormingsproces in Bosnië. Daarvoor is er maar één in eerste instantie verantwoordelijk, en dat zijn de Bosnische autoriteiten zelf. Dat kunnen wij niet voor hen opknappen. Wij kunnen hen helpen, maar zij zullen het zelf moeten doen. Zij zullen dus ook op het gebied van de hervormingen zelf aan de slag moeten.

Gelukkig is er ook het nodige goede nieuws te melden. Bosnië heeft onlangs besloten om een belangrijke wet tegen de georganiseerde misdaad aan te nemen. Een wetsvoorstel inzake de reorganisatie van de staatsveiligheidsdienst komt binnenkort ook in het parlement aan de orde. Verder is een aantal wetten aangenomen om te voldoen aan de eisen die wij gesteld hebben aan de visa.

De Europese Unie kan in aanvulling op de Bosnische inspanningen niet de hervormingen laten plaatsvinden. De Unie kan wel wat piketpalen, verkeersborden en kilometerpaaltjes plaatsen om Bosnië op het juiste pad te houden. Deze stabilisatie- en associatieovereenkomst is naar mijn mening daarbij een goed en essentieel sturingsinstrument. Ik kan mij dan ook niet helemaal vinden in de redenering van de heer Ormel dat een land pas rijp is voor een stabilisatieovereenkomst als er al stabilisatie is. Nee, de stabilisatie- en associatieovereenkomst kan juist een bijdrage leveren om die stabiliteit te realiseren. Hoe meer wij die hervormingen aanjagen en sturen door middel van deze overeenkomst en de voorwaarden die daarin staan, hoe stabielier het uiteindelijk wordt. De hervormingen en knelpunten kunnen wij zo niet alleen beter identificeren, maar ook makkelijker ondersteunen via deze overeenkomst. In antwoord op de zorg die de heer Ormel uitte en die ook de heer Ten Broeke heeft uitgesproken, namelijk in de vraag over de territoriale integriteit van Bosnië en met wie wij zoiets sluiten, wijs ik erop dat wij deze overeenkomst – heel simpel – sluiten met de totale entiteit Bosnië en Herzegovina. De overeenkomst is dus alleen van toepassing op het gehele grondgebied van Bosnië en Herzegovina. Dit staat ook in artikel 131 van de overeenkomst. Dit betekent dat de overeenkomst alleen op het geheel en niet op onderdelen van toepassing is en kan zijn. Als de eenheid om welke reden dan ook wordt gewijzigd – wat wij niet hopen – dan is deze overeenkomst niet langer rechtsgeldig en zullen wij naar een andere oplossing moeten zoeken. Het is echter

absoluut uitgesloten dat wij dan op dezelfde voet verder gaan met de uitvoering van dit verdrag.

De heer **Ormel** (CDA): Wat betekent dit dan als er een amendement op de grondwet zou worden aangenomen waardoor het mogelijk wordt om het grondgebied te wijzigen, waardoor het voor een deel van Bosnië mogelijk wordt om zich af te scheiden?

Minister **Verhagen**: Formeel betekent dit niets aangezien men dan nog de facto een geheel grondgebied heeft. Als de consequentie echter is dat Bosnië uit elkaar valt, dan vervalt de hele *raison d'être* van deze overeenkomst. Deze overeenkomst is er immers op gericht om de stabiliteit verder te bevorderen. Als de situatie op de grond de facto destabiliserend is, hebben wij het over een heel andere zaak.

Als de mogelijkheid bestaat, maar niet wordt opgevolgd door daden, blijft Bosnië en Herzegovina bestaan en blijft de overeenkomst bestaan. Wij zullen echter wel heel duidelijk maken dat het verdrag van tafel is als deze mogelijkheid wordt gevolgd door daden.

De heer **Ormel** (CDA): De facto betekent dit dat de Europese Unie een amendement dat dit mogelijk maakt, zeer zou ontraden.

Minister **Verhagen**: Uiteraard, zij het dat wij het ook niet op prijs zouden stellen als iemand van buiten zou zeggen: wij laten het aan de provincie Friesland over om tot Nederland te blijven behoren. Die discussie zal hier worden gevoerd. Dit geldt ook voor de discussie over de verdragen die wij als Koninkrijk hebben gesloten. Daarin is altijd de clausule opgenomen dat die ook voor het grondgebied van Nederland als zodanig hun werking kunnen behouden. Dan is dat afgedekt. Als dit niet is afgedekt, betekent dit dat er de facto geen overeenkomst is en dus ook geen verdrag.

De heer **Ten Broeke** (VVD): De minister zegt terecht dat de "staat" Bosnië en Herzegovina zelf over zijn grondgebied gaat zoals andere staten dat doen. Gelukkig maar. Deze overeenkomst behelst het huidige grondgebied. Dus mocht de "staat" Bosnië en Herzegovina besluiten dat de omvang van het grondgebied verandert, dan blijft die overeenkomst bestaan en blijft het verdrag waar wij vandaag wellicht ja tegen zeggen, van kracht?

Minister **Verhagen**: Zo lang er de facto niets verandert, blijft dit verdrag bestaan. In artikel 129 is bepaald dat elk van beide partijen, dus ook de Europese Unie, de overeenkomst met onmiddellijke ingang kan schorsen als de andere partij een essentieel element van deze overeenkomst schendt. Een essentieel element van deze overeenkomst is dat wij die met de gehele entiteit Bosnië en Herzegovina sluiten en niet met een van de delen.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Zou de minister een eventueel amendement waar de heer Ormel zojuist over sprak waardoor een dergelijke territoriale verandering van Bosnië mogelijk wordt, als een essentieel element kwalificeren?

Minister **Verhagen**: Ik zou wel met hen gaan praten over de vraag wat zij nu werkelijk willen; of zij willen doorgaan als Bosnië en Herzegovina of niet. Je zult dus

Verhagen

in goed overleg met de andere lidstaten van de Europese Unie moeten vaststellen wat de consequentie daarvan is. Ik wil niet bij voorbaat zeggen dat al een essentieel element is geschonden als het amendement nog is niet opgevolgd door een de facto opsplitsing. Op het moment dat dat wel het geval is, is er zeer duidelijk wel een essentieel element geschonden.

Aan het adres van de heren Ten Broeke en Ormel zeg ik dat het duidelijk is dat in onze betrekkingen met Bosnië het conditionaliteitsprincipe leidend blijft. De heer Ten Broeke heeft goed gezien dat er geen sprake van een toenaderingsproces kan zijn als Bosnië niet voldoet aan de door ons gestelde voorwaarden. Ik ben daar altijd heel duidelijk over geweest; niet alleen tegen Bosnië, maar ook tegen andere landen die toenadering tot de Europese Unie zoeken. Die stabilisatie- en associatie-overeenkomst kan dus het best worden beschouwd als een hervormingsagenda. Bosnië verplicht zich hierdoor tot hervormingen op tal van terreinen. Ik zal op een aantal daarvan ingaan.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Voorzitter. Een kleine correctie, als wij die beoordeling delen: de VVD-fractie wil dan ook geen handtekening zetten, maar de minister heeft dat wel eens gedaan.

Minister **Verhagen**: Ja, omdat ik een andere opvatting heb over wat een werkelijke bijdrage aan stabiliteit is. Het is daarom ook maar goed dat er verschillen zijn.

Ik noem een aantal noodzakelijke elementen van de hervormingen. Het gaat allereerst over respect voor mensenrechten, altijd een essentieel element. Deze overeenkomst bevat een mensenrechtenclausule, conform de wens van de Tweede Kamer. Die clausule is essentieel, wat betekent dat de Europese Unie dit verdrag kan opschorten bij grove schending van mensenrechten. Ten tweede is er de volledige samenwerking met het Joegoslaviëtribunaal, het ICTY. Een belangrijk onderdeel van de overeenkomst is dus de ICTY-clausule. Hoofdaanklager Brammertz, en vóór hem ook Del Ponte, is positief over de samenwerking van Bosnië met het ICTY. Ook deze clausule is essentieel. Ten derde is er de regionale samenwerking: Bosnië verplicht zich door middel van de overeenkomst tot interregionale samenwerking, zowel op economisch als op politiek en justitieel gebied. Bosnië voldoet daar op dit moment aan: het onderhoudt goede pragmatische banden met zijn buurlanden en draagt in die zin dus bij aan de stabiliteit in de Balkan. De overeenkomst bevat tal van bepalingen op justitieel terrein. Hierbij moet vooral worden gedacht aan politieke samenwerking bij de bestrijding van mensenhandel. Ten vierde is er, conform de wens van de Tweede Kamer, ook een harde terug- en overnameclausule opgenomen, wat betekent dat de Europese Unie en Bosnië zich wederzijds verplichten tot het terugnemen van eigen onderdanen, alsmede tot het overnemen van onderdanen van derde landen en staatlozen. Als je af wilt van illegaal verblijvenden, heb je deze overeenkomst dus nodig om zonder problemen mensen terug te kunnen sturen naar Bosnië. Dit verloopt in de regel voorspoedig. Overigens is het aantal Bosniërs dat in 2008 is uitgezet omdat zij illegaal in Nederland verbleven, beperkt: het ging om 34 personen. Maar het gaat hier om het principe: illegaal verblijf betekent terug naar Bosnië. Het vijfde element behelst een begin van overname van het acquis. Daarbij gaat het natuurlijk ook over handel, het

element dat de heer Ten Broeke onderstreepte. Bosnië zal starten met het toepassen van het acquis, vooral op het gebied van de interne markt. Dat is vooral in het belang van Bosnië, dat daarmee gemakkelijker producten in Europa kan afzetten, maar ook van de Europese Unie, met de vergroting van exportmogelijkheden en het tegengaan van concurrentievervalsing.

Inderdaad bevat de overeenkomst ook een evolutieve clausule, waarin het perspectief op toetreding tot de Europese Unie is vervat. Over de wenselijkheid van uitbreiding van de Europese Unie is de afgelopen week, tijdens de campagne voor de Europese verkiezingen, natuurlijk het nodige gezegd. Ik ben mij ervan bewust dat ook in Nederland verschillend over dit thema wordt gedacht: een aantal groeperingen in dit land wil überhaupt geen uitbreidingen, nooit meer; volgens een aantal groeperingen kan het wel; en volgens een aantal kan het, mits is voldaan aan de voorwaarden. Gezamenlijk zitten wij niet te wachten op nieuwe lidstaten die nog niet klaar zijn voor toetreding, die niet voldoen aan onze normen, die zich niet houden aan onze afspraken en die dus liever zien dat de Europese Unie zich aan hen aanpast in plaats van andersom. Ik zit daar ook niet op te wachten. Juist daarom vraag ik u om in te stemmen met de stabilisatie- en associatieovereenkomst. Daarin staan voorwaarden waar wij de anderen aan kunnen houden. Die zijn veel harder en dwingender, want het is een overeenkomst tussen twee partijen. Deze legt verplichtingen op aan Bosnië.

In Thessaloniki in 2003 zijn de EU-landen overeengekomen, de landen van de westelijke Balkan een perspectief op toetreding tot de Europese Unie te bieden. Ook de heer Wilders heeft daar destijds mee ingestemd, maar iedereen kan natuurlijk van opvatting veranderen. De EU en de Tweede Kamer hebben destijds een belofte gedaan aan een aantal landen. Als ik die wil houden aan hun afspraken onder het mom van "afpraak is afspraak, u hebt zich te houden aan uw beloftes", dan moet ik natuurlijk niet om te beginnen mijn eigen beloftes niet nakomen. Ik vind dat niet eerlijk. Verder zullen wij het toetredingsproces absoluut niet sneller realiseren dan gerechtvaardigd is. Elke stap, ongeacht of het om een inventariserende studie voor Kosovo gaat, een stabilisatie- en associatieovereenkomst voor Bosnië of een avis voor Montenegro, wordt door ons vrij nauwkeurig gewogen. Onze belofte van Thessaloniki is ook gewoon aan strenge voorwaarden verbonden, precies zoals Nederland dat graag ziet. Om nieuwe stappen te kunnen zetten in dat toetredingsproces, zullen de landen van de westelijke Balkan moeten voldoen aan de criteria, aan alle voorwaarden die wij gesteld hebben, ook de voorwaarden die wij in het stabilisatie- en associatieproces stellen.

Ik heb mijn Bosnische collega op het hart gedrukt om ernst te maken met de rule of law, met bestrijding van corruptie, met bestrijding van de georganiseerde criminaliteit en met hervormingen, opdat aan die criteria voldaan kan worden. Ik heb eerder gezegd in het debat over het partnerschap dat ook voor landen die een lidmaatschapsperspectief hebben de mogelijkheid bestaat van het partnerschap, indien een land niet wil of kan voldoen aan de criteria. Daarover hebben wij destijds gesproken. Ik ben dat met de heer Ormel eens. Ik heb mijn Bosnische collega vanochtend nog eens op het hart gedrukt om absoluut te wachten met het indienen van een lidmaatschapsaanvraag totdat daadwerkelijk aan alle

Verhagen

criteria is voldaan, omdat die anders bluntly wordt afgewezen. De heer Alkalaj heeft gezegd mijn advies op dit punt zeer ter harte te nemen en hij heeft toegezegd op dit punt niets te doen zonder enige consultatie. Dat lijkt mij heel goed.

De heer De Roon zegt: als wij nu ja zeggen, dan hebben wij binnen de kortste keren te maken met een lidmaatschapsaanvraag en een dynamiek die niet meer te stoppen is. Dat is gewoon niet waar. Dat is gewoon feitelijk onjuist. Bovendien heeft de Kamer ook daar het laatste woord over. Zolang niet alle lidstaten instemmen, is er geen sprake van uitbreiding. Zo simpel is het. Als de Kamer "no way" zegt, dan gebeurt het niet. Er is dus geen sprake van een automatisme. Als er iets is wat wij in de afgelopen periode hebben vastgelegd, wat nu ook in het Verdrag van Lissabon is vastgelegd – waar de heer De Roon overigens ook tegen was – dan is het wel dat dit bepalend is, de vraag van criteria. Er is kortom geen enkele reden om de redenering van de heer De Roon te volgen dat als nu ja wordt gezegd tegen de stabilisatie- en associatieovereenkomst, het point of no return wordt gepasseerd en er niets anders meer mogelijk is dan ja zeggen tegen een lidmaatschapsaanvraag.

De heer Ormel, de heer Ten Broeke en de heer Ten Blom gingen specifiek in op de georganiseerde criminaliteit en de uitdagingen die op dat vlak liggen. De vraag is wat er op dit punt aan inspanningen wordt gedaan. Bosnië werkt momenteel aan de implementatie van het actieplan tegen mensenhandel. Bosnië heeft vooral in de getuigenbescherming resultaten geboekt. Als de stabilisatie- en associatieovereenkomst in werking treedt, zullen op dit punt verdere stappen worden gezet. De Europese politiemissie waar Nederland aan bijdraagt met de detachering van acht politiemedewerkers, zorgt voor ondersteuning van de Bosnische politie. Die is met name gericht op de strijd tegen de georganiseerde misdaad en de politiehervorming. Het kantoor van de Hoge Vertegenwoordiger onderzoekt de vorderingen die de Bosnische autoriteiten maken bij de bestrijding van corruptie. De non-gouvernementele organisatie Transparency International monitort de perceptie van corruptie. De bestrijding van corruptie wordt een van de speerpunten in de samenwerking van de EU met Bosnië. De Unie heeft liaison officers gestationeerd om informatie te verzamelen over mensenhandel en georganiseerde misdaad. Op dit punt zullen met name de gezette stappen bij de wetgeving voor visumliberalisatie zorgen voor betere grensbewaking. Er ligt momenteel een wetsvoorstel over de grenspolitie voor bij het parlement.

Ik ben het dus geheel eens met de leden van de Kamer die stellen dat bestrijding van de georganiseerde criminaliteit van groot belang is om de stabiliteit te garanderen, niet alleen op de Balkan maar ook bij onszelf. Dat is ook de reden dat de Europese Unie zwaar investeert in de bestrijding van criminaliteit. Ongeveer een derde van de fondsen van de Europese Commissie voor Bosnië gaat dan ook naar criminaliteitsbestrijding en JBZ: tal van projecten voor het steunen van aanklagers en de politie, anticorruptiewetgeving et cetera. Met behulp van de Europese Unie is een regionaal centrum opgericht ter bestrijding van de grensoverschrijdende criminaliteit, het Southeast European Cooperative Initiative Center. Het hoofdkantoor staat in de regio. Balkanlanden zijn lid, maar ook Bulgarije, Roemenië, Hongarije, Griekenland, Moldavië en Turkije. Die regionale inbedding is van belang. Via dit initiatief

komen politie en douane uit de regio bijeen voor operationele samenwerking. Nederland is als waarnemer verbonden aan dit centrum. De ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken kijken naar de mogelijkheden om samenwerking tussen dit centrum en Europol verder te versterken.

De heer Ten Broeke vroeg: welke hervormingen zijn er nu daadwerkelijk doorgevoerd, met name ten aanzien van de constitutie? Het is evident dat er – naast de zorgen die wij net hebben besproken – ten aanzien van justitiële hervormingen, de nationale strategie voor de vervolging van oorlogsmisdaden maar ook bij de noodzakelijke grondwetswijzigingen vooruitgang is, zij het een heel kleine. De drie leiders van de grote nationale politieke partijen, van de Bosniërs, de Kroaten en de Serviërs, zijn in het Prud-proces toch tot een aantal compromissen gekomen. Ik hoop niet dat het in de prut gaat lopen. Die had ik al een keer gehoord, dus ik dacht: laat ik hem zelf maken voordat iemand anders erover begint. Dit is een essentieel proces. Het gaat om grondwetswijzigingen, staatseigendom, toegang van de regio's tot het constitutionele hof, het houden van een volkstelling en terugkeer. De drie leiders zijn enkele keren samengekomen. Er zijn uiteraard nog meningsverschillen, maar die zijn er hier ook, dus die moet men proberen te overbruggen. Met de in maart jongstleden aangenomen amendementen op de grondwet zijn in ieder geval verbeteringen tot stand gekomen.

Op 27 mei is Tihic herkozen als leider van zijn partij. Hij participeert in het politieke proces. Zijn herverkiezing vergroot de legitimiteit van deelname van de Bosniërs aan het Prud-proces. In wezen stond deze bevolkingsgroep het meest kritisch ten opzichte van dit proces. Hij staat bekend als een gematigd leider met een lange-termijnvisie, als een bruggenbouwer. Daarom verwacht ik dat op dit punt verdere voortgang kan worden geboekt. Over anderhalve week is een bijeenkomst voorzien met de trojka van de Europese Unie, de trojka van dit politieke proces en de Hoge Vertegenwoordiger. Ik hoop dat dit akkoord samen met de stabilisatie- en associatieovereenkomst een nieuwe impuls zal geven.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Even ter correctie. Mij is na al die debatten en na de schriftelijke wisseling tussen kabinet en Kamer wel bekend wat er ondertussen gerealiseerd is. Waar het mij om gaat, is dat u met het oog op de verkiezing in 2010 – geen onbelangrijke reden voor ons om ook nog eens die missie te steunen – dit akkoord, mits het gesloten kan worden, blijvend inbrengt om verdere hervormingen af te dwingen. Ik doel op constitutionele hervormingen, maar ook op hervormingen in de sfeer van de rechtsstaat en politie. Dat was mijn vraag.

Minister **Verhagen**: Absoluut.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Als u die hoop koestert, vind ik dat prachtig, maar ik wil gewoon dat het keihard wordt ingebracht.

Minister **Verhagen**: U hebt mijn betoog niet in alle details gevolgd. Ten eerste heb ik gezegd dat wij deze overeenkomst juist gebruiken om die hervormingen als Europese Unie niet alleen te stimuleren, maar ook af te dwingen. Ten tweede vroeg u hoe het zit met de appreciatie in Bosnië zelf. Juist gelet op de compromis-

Verhagen

sen tussen de politieke leiders in Bosnië zelf, heb ik wel degelijk hoop dat daar vooruitgang in komt. U kunt ervan uitgaan dat het onze inzet is, de SAO te gebruiken om hervormingen gerealiseerd te krijgen.

De **voorzitter**: Ik dank de minister voor zijn beantwoording in eerste termijn. Is er behoefte aan een tweede termijn? Dat is het geval. Dan geef ik het woord aan de heer Ormel.

De heer **Ormel** (CDA): Voorzitter. Ik bedank de minister voor zijn beantwoording in eerste termijn. Ik bedank hem ook voor de algehele toonzetting van deze beantwoording, want die sluit toch wel erg aan bij het gevoel van de CDA-fractie dat eigenlijk neerkomt op: een man, een man, een woord, een woord. Wij hebben in Thessaloniki in 2003 tegen de landen van de westelijke Balkan gezegd – zij kwamen toen net uit een vreselijke burgeroorlog en liggen in de achtertuin van Europa – dat zij een Europees perspectief hebben. Dan moeten wij dat ook nakomen. Wij praten nu echter absoluut niet over toetreding van Bosnië en Herzegovina tot de EU. Ze zijn daar gewoon niet klaar voor. Wij praten over een stabilisatie- en associatieovereenkomst die niet alleen van belang is voor dat land, maar ook voor ons. Ik moet zeggen dat ik het uitermate wrang vind dat, als de minister aangeeft dat zo'n overeenkomst ervoor zorgt dat illegaal hier verblijvende Bosniërs makkelijker kunnen terugkeren naar Bosnië, juist partijen die er een kernpunt van maken om illegalen het land uit te krijgen, zo'n overeenkomst niet steunen.

Voorzitter. De minister heeft het ook gehad over criminaliteit. Hij heeft uitgebreid genoemd wat er allemaal gebeurt. Dat is veel en het is goed dat dit gebeurt. Waar het mij echter in mijn eerste termijn om ging, is dat er ook coherentie moet zijn. Het moet duidelijk zijn hoe belangrijk het is dat die criminaliteit niet doorsijpelt tot in het landsbestuur en hoe belangrijk het is om de criminaliteit aan te pakken waar zij aangepakt moet worden, niet in Nederland, maar aan de bron. Een van de bronnen is in Bosnië en Herzegovina.

Het is ons bekend dat er een regionaal centrum voor de bestrijding van georganiseerde criminaliteit bestaat, alleen ligt dat in Boekarest. Vanuit Bosnië en Herzegovina zelf bereiken ons berichten dat er grote behoefte aan is dat er vanuit de EU meer bovenop wordt gezeten. Ze erkennen dat er al veel gebeurt, maar ze zien ook dat zo'n regionaal centrum in Zagreb, in Kroatië, zeer goed werk doet in Kroatië zelf. Vandaar dat ik toch de volgende motie indien.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

van mening dat de aanpak van georganiseerde criminaliteit in Bosnië en Herzegovina een belangrijke bijdrage kan leveren aan behoud van stabiliteit in dit land;

van mening dat de bestrijding van georganiseerde criminaliteit vanwege het grensoverschrijdende karakter

van groot belang is voor de lidstaten van de Europese Unie;

verzoekt de regering om te bevorderen dat de Europese Unie een expertisecentrum ter bestrijding van internationale criminaliteit in Bosnië en Herzegovina opricht,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Ormel, Blom en Ten Broeke. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 6 (31826).

De heer **De Roon** (PVV): Voorzitter. Ik dank de minister voor de antwoorden die hij heeft gegeven. Ik vind het ontzettend jammer dat wij dit debat vandaag voeren en dat wij het niet, zoals oorspronkelijk was gepland, nog vorige week, voor de Europese verkiezingen, hebben kunnen voeren. Dan hadden de woordvoerders van CDA, VVD en Partij van de Arbeid voor de verkiezingen aan de kiezers kunnen uitleggen dat zij een overeenkomst steunen, die blijkens de overwegingen mede wordt gesloten met het oog op het toekomstig lidmaatschap van Bosnië en Herzegovina van de Europese Unie. Dat hadden zij voor de verkiezingen moeten uitleggen. Die kans hebben zij niet gekregen. Achteraf verklaren zij inderdaad bereid te zijn om deze overeenkomst te ratificeren, hoewel er in staat dat deze overeenkomst mede met het oog op het toekomstig EU-lidmaatschap van Bosnië en Herzegovina wordt gesloten.

Maar dan slaat de politieke lafheid toe. De woordvoerders van CDA, VVD en PvdA betogen vervolgens dat in een soort side letter moet worden verklaard dat Bosnië en Herzegovina vooralsnog, voorlopig, voor langere tijd, voor middellange tijd geen lid zal kunnen worden van de Europese Unie omdat het land niet aan de criteria voldoet. Ik roep de collegae op om nu eens een keer ruggengraat te tonen en hetzelfde te doen als de PVV. Wij sturen deze minister, die komt aanzetten met een overeenkomst waarin staat dat deze mede met het oog op het toekomstig lidmaatschap van Bosnië en Herzegovina van de Europese Unie wordt gesloten, terug. Wij zeggen tegen hem om maar terug te komen als hij een overeenkomst heeft waar die onzin dat Bosnië en Herzegovina ook de kans heeft om lid te worden van de Europese Unie, niet meer in staat.

De heer **Blom** (PvdA): De heer De Roon heeft mij horen zeggen dat de Kamer over de toetreding van Bosnië en Herzegovina tot de Europese Unie gaat. Dat is hij toch met mij eens? Wij gaan er zelf over. Wat is dan eigenlijk zijn probleem?

De heer **De Roon** (PVV): De heer Blom negert de uitspraak die de kiezers vorige week bij de Europese verkiezingen hebben gedaan: Houd op met het Europese project, houd op met het laten voort denderen van de trein, stop ermee. Ik roep hem nogmaals op om nou eens één keer duidelijk te zijn en voor één keer wel te doen wat de kiezers verlangen.

De heer **Blom** (PvdA): Ik weet niet of de heer De Roon vroeger op school heeft leren rekenen. Als ik naar de

De Roon

verkiezingsuitslag kijk, zie ik dat partijen die tegen Europa zijn zes zetels hebben gehaald. Partijen die voor zijn, hebben samen dus negentien zetels. De heer De Roon heeft dus helemaal geen meerderheid voor zijn standpunt.

De heer **Ormel** (CDA): Ik ben het met de heer De Roon eens dat het jammer is dat dit debat nu plaatsvindt en niet voor de verkiezingen. Als het voor de verkiezingen zou hebben plaatsgevonden, zouden wij hebben kunnen aantonen dat de PVV de criminaliteit alleen maar wil laten bestrijden door het leger in eigen land te laten optreden en niet door Balkancriminelen in de Balkan aan te pakken. Als wij het debat voor de verkiezingen zouden hebben gevoerd, hadden wij kunnen aantonen dat de PVV illegalen kennelijk niet wil terugsturen. De heer De Roon heeft blijkbaar niet naar de minister geluisterd. Het is van groot belang om deze en dergelijke zaken ter plaatse aan te pakken en niet hier. De heer De Roon doet niets anders dan hard jammeren en dweilen met de kranen open.

De heer **De Roon** (PVV): Om dit soort problemen aan te pakken, hebben wij deze hele stabilisatie- en associatie-overeenkomst niet nodig. Immers, verdragen zoals het Verdrag van Prüm kunnen wij ook sluiten met landen als Bosnië en Herzegovina, als deze zelf ook vinden dat er belang bij is om samen te werken tegen criminaliteit. Daar hebben wij dit soort overeenkomsten dus helemaal niet voor nodig, overeenkomsten die gewoon vooruitlopen – dit blijkt uit de overwegingen – en mede gericht zijn op het toekomstig lid worden van Bosnië en Herzegovina van de Europese Unie.

□

De heer **Ten Broeke** (VVD): Voorzitter. Ik dank de minister voor de beantwoording. Op een gegeven moment had hij het over piketpaaltjes, verkeersborden en, naar ik meende te ontwaren, zelfs kilometerpaaltjes of -borden die hij wilde neerzetten om de hervormingen in Bosnië verder vorm te geven. Zolang het maar geen kilometerheffing wordt; dat gunnen wij helemaal niemand, zelfs de Bosniërs niet!

Wachten met het lidmaatschap is een goed advies dat de minister aan zijn collega of aan de ambassadeur – ik weet niet precies wie vanochtend op bezoek was – heeft gegeven. Dit volgt ook niet uit deze overeenkomst. Wij kunnen dit gewoon tegenhouden, mijnheer De Roon. Als u ook voor het Verdrag van Lissabon zou hebben gestemd, had u meegeholpen om er in ieder geval voor te zorgen dat die trein tot stilstand wordt gebracht. Wij zijn daar namelijk gewoon zelf bij.

Het is helder: als de huidige territoriale samenhang van Bosnië en Herzegovina wordt verbroken en de staat Bosnië en Herzegovina wordt ontbonden, zou voldaan kunnen worden aan de ontbindende voorwaarden van dit verdrag. Als ik het zo mag zien, is de VVD-fractie op dit punt gerustgesteld.

Wij hebben hier een heel debat gehad. Helaas na de verkiezingen, zeg ik de richting van de heer De Roon. Ik had dit debat namelijk graag met u gevoerd voor de verkiezingen, mijnheer De Roon. De PVV blijkt opnieuw geen knip voor de neus waard als het gaat om het vrijheidslievende streven, waar dan ook ter wereld. Wij zagen het al bij Kosovo, waar voor u simpelweg te veel

moslims wonen. Dat alleen al is reden om een land dat verdrukt en vervolgd is, zijn zelfstandigheid te ontzeggen. Wij zagen het vandaag ook weer, omdat u zelfs dit verdrag wenst tegen te houden. Een verdrag dat ons in staat stelt om illegaal hier verblijvende Bosniërs het land uit te smijten als wij dat willen.

Wij steunen dit verdrag. Simpele boodschappen van de PVV blijken telkens lege woorden. Dat, mijnheer De Roon, is het kiezersbedrog dat u telkens pleegt. Daarom had ik dit debat graag voor de verkiezingen met u gevoerd. De PVV wenst veto's voor zichzelf, de vrijheid van meningsuiting voor zichzelf en vrijhandel voor zichzelf, maar nooit voor een ander. Vrijheid is tweerichtingsverkeer, mijnheer De Roon. De Partij voor de Vrijheid toonde vandaag weer haar ware gezicht: waarlijk voor de vrijheid, dwars voor de vrijheid van anderen om welvaart, vrijheid en veiligheid te zoeken. Dat is de ontkenning van alles waar Nederland voor staat en waar het sinds Michiel de Ruyter groot mee is geworden.

De heer **De Roon** (PVV): Waar moet je beginnen als je overdonderd wordt door twintig leugens achter elkaar? Het is natuurlijk allemaal onzin wat de heer Ten Broeke verkondigt. De PVV is voor vrijheid, voor alle landen en volkeren, maar deze moet wel volgens bepaalde regels worden behaald. Het behalen van vrijheid moet niet zodanig plaatsvinden dat andere belangen hiermee volledig onder de voet worden gelopen. Als de heer Ten Broeke begint over Kosovo, kan ik hem voorhouden dat hij in wezen heeft ingestemd met het eenzijdig afsplitsen van een bepaald gebied van een staat die al van oudsher bestaat. Het koekje van eigen deeg is inmiddels ook door Rusland uitgedeeld als wij kijken naar Georgië, waar ook bepaalde gebieden zich wensen af te scheiden, met steun van Rusland. Rusland zegt onmiddellijk: jullie hebben ons dat met Kosovo geflikt, dus wij kunnen rustig Zuid-Ossetië en Abchazië steunen in hun afsplitsing van Georgië. Mijnheer Ten Broeke, u bent hiermee volkomen op de verkeerde weg. De PVV zal dit soort fratsen nooit steunen.

De heer **Ten Broeke** (VVD): De fratsen komen van u, en dit was er weer zo een. Hoe durft u hier te beweren dat u het vrijheidslievende streven van landen en individuen over de hele wereld steunt? Laat ik deze schandalige motie van u over Kosovo even terughalen. In de overwegingen staat dat een tweede moslimstaat een bedreiging vormt voor Europa en dat u alleen al om die reden wenst dat de regering een dergelijke staat nooit zal erkennen. Als u het hebt over de voorwaarden voor vrijheid, mijnheer De Roon, dan moet u nog maar eens wat boekjes gaan lezen. Want als u beweert dat de PVV een partij is voor de vrijheid, dan kan dat nooit zijn voor de vrijheid van ondernemers om vrijhandel te zoeken, voor de vrijheid van burgers om een rechtsstaat te bouwen en voor de vrijheid van Nederland om illegalen eruit te gooien op het moment dat wij dat wensen.

De heer **De Roon** (PVV): De islam is een politieke ideologie die er alleen op uit is om de vrijheid van anderen te onderdrukken. Staten die dat tot motto verheffen, zullen wij nooit steunen. Wij zullen die nooit steunen in hun streven om de islam verder over Europa uit te breiden.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Dat moet u maar eens

Ten Broeke

zeggen in het gezicht van al die slachtoffers en hun familieleden, die jarenlang zijn geknecht en hebben geleden onder vervolging.

□

Minister **Verhagen**: Voorzitter. In reactie op de opmerkingen van de heer De Roon wil ik zeggen dat ik het niet van lef vind getuigen om eerst, in 1999, als Kamerlid in te stemmen met een perspectief op Europese toenadering voor een land, en daarna, als de overeenkomst gesloten wordt, niet voor de verkiezingen duidelijk te maken dat men daarin opeens van mening veranderd is. Ik vind het niet van lef getuigen om niet eerst in een schriftelijke reactie van de Tweede Kamer aan te geven dat men daarmee problemen heeft, en om niet eerst in een debat, voorafgaand aan de ondertekening door de Europese Unie van deze stabilisatie- en associatieovereenkomst duidelijk te maken dat men daartegen is. Dat vind ik niet van lef getuigen, maar misschien dat de heer De Roon daar anders over denkt. Hij vindt het in ieder geval niet van lef getuigen om na de verkiezingen een debat te houden. Het had hem vrijgestaan om hierover vorige week een debat te houden.

De heer **De Roon** (PVV): Ik denk toch dat de minister stopverf in zijn oren heeft, want wij hebben in de afgelopen jaren al uit-en-te-na betoogd: geen enkel land meer bij de Europese Unie. Wij hebben hier een poos geleden over een stabilisatieovereenkomst met Montenegro gedebatteerd. Toen heb ik ook al gezegd: houd op daarmee, sla die weg niet in. Want ook in die overeenkomst staat weer dat die mede wordt gesloten met het oog op het mogelijke toekomstige lidmaatschap van Montenegro van de Europese Unie. De minister moet mij nu dus niet gaan verwijten dat ik niet van tevoren schriftelijk aan hem heb laten weten: denk erom, we zullen tegen deze stabilisatieovereenkomst stemmen.

Minister **Verhagen**: Wat ik u verwijt ...

De heer **De Roon** (PVV): Ik ben nog niet uitgesproken.

Minister **Verhagen**: O, dan gaan we nog een tijd door.

De heer **De Roon** (PVV): Misschien mag het nog even, als de minister het niet al te bezwaarlijk vindt. Ik denk niet dat de minister heel veel recht van spreken heeft om mij nu te verwijten dat wij onze bezwaren tegen deze stabilisatieovereenkomst, die wat betreft het politieke punt waar het mij om gaat als twee druppels water lijkt op die andere stabilisatieovereenkomst, niet nog een keer op papier hebben gezet. Duizend excuses, minister, maar u had het allemaal al kunnen weten als u beter had geluisterd naar wat de PVV-fractie hier uit-en-te-na heeft betoogd.

Minister **Verhagen**: Ik constateer dat beloftes die de heer Wilders tien jaar geleden heeft gedaan, niet meer geldig zijn. Ik constateer dat een belofte die de fractievoorzitter van de PVV doet, de ene dag kan bestaan en de volgende dag verdwenen kan zijn, zonder dat dit verder hoeft te worden uitgelegd.

Ik ga in op de motie van de heren Ormel, Blom en Ten Broeke. Ik heb gezegd dat ik met hen van mening ben dat de bestrijding van georganiseerde misdaad en

corruptie van het allergrootste belang is. Dat is de reden waarom het regionaal centrum er is. De overwegingen dat de aanpak van de georganiseerde criminaliteit een belangrijke bijdrage kan leveren aan behoud van stabiliteit en dat dit vanwege het grensoverschrijdende karakter van groot belang is voor de lidstaten van de EU, deel ik ten zeerste.

Dan kom ik te spreken over het expliciete verzoek om in Bosnië en Herzegovina een apart expertisecentrum ter bestrijding van de internationale criminaliteit op te richten. Het gaat om een nieuw expertisecentrum, naast de bestaande faciliteiten en het regionale centrum. Dit nieuwe expertisecentrum moet een toegevoegde waarde hebben en geen doublure zijn van bestaande activiteiten. Ik ben het met de heer Ormel eens dat een en ander geworteld moet zijn in de regio, zeker als je het grensoverschrijdende aspect van die criminaliteit afdoende wilt bestrijden.

Ik wil de motie als volgt lezen. Europa moet steun blijven geven aan de JBZ-hervorming, aan de samenwerking ter bestrijding van de internationale criminaliteit en de invoering van een nieuw expertisecentrum moet overwogen worden als dit toegevoegde waarde heeft ten opzichte van het bestaande regionale centrum. Ik maak het voorbehoud van de toegevoegde waarde, maar ik steun de wens om als EU daadwerkelijk handen en voeten te geven aan de bestrijding van de georganiseerde en grensoverschrijdende criminaliteit, juist in Bosnië en Herzegovina.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik dank de minister voor de beantwoording. Volgende week dinsdag zullen wij over de motie stemmen.

De vergadering wordt van 17.20 uur tot 20.00 uur geschorst.

De **voorzitter**: Aan de orde zou een tweetal VAO's met de minister van Justitie zijn. Hij zit op dit moment echter nog vast in een vergadering van de Eerste Kamer, zoals eenieder kan waarnemen op zijn internetconnectie met de Eerste Kamer. Hij is dus wel in het parlement, maar in een ander deel ervan, namelijk de Eerste Kamer. Ik schors de vergadering daarom tot 21.00 uur, waarna wij het debat zullen voeren over strafpunten voor beginnende automobilisten.

Het nieuws gaat sneller dan het licht: er wordt mij ingefluisterd dat de minister van Justitie zijn inbreng in de Eerste Kamer snel heeft afgerond en dat hij er nu aankomt. Ik schors de vergadering tot 20.10 uur.

De vergadering wordt van 20.03 uur tot 20.10 uur geschorst.

Aan de orde is de behandeling van:

- **het verslag van een algemeen overleg met de minister van Justitie over het verhoren van kwetsbare verdachten en slachtoffers (30143, nr. 31).**

De beraadslaging wordt geopend.

De **voorzitter**: Ik heet de minister van harte welkom. Wij